

Національний жіночий одяг вінниччини XIX-XX століть: традиції та сучасність

Анотація. В статті розглядаються історичні передумови формування українського традиційного вбрання, аналізуються особливості жіночого народного вбрання по регіонах. Визначаються особливості народного жіночого вбрання на Вінниччині. Виділяються принципи використання українських народних мотивів у сучасному дизайні одягу як вираз національної самосвідомості.

Ключові слова: український народний костюм, національний жіночий одяг по регіонах України, народні мотиви у сучасному одязі.

Abstract. The historical preconditions of formation of the Ukrainian traditional dress are considered, features of women's national dress on regions are analyzed. Peculiarities of folk women's clothing in Vinnytsia region are determined. The principles of using Ukrainian folk motifs in modern clothing design as an expression of national identity are highlighted.

Keywords: Ukrainian folk costume, national women's clothing by regions of Ukraine, folk motifs in modern clothing.

Актуальність проблеми. З давніх часів на Україні одяг мав не тільки практичне призначення, але й велику етнічну та естетичну суть. У кожному регіоні нашої держави були свої унікальні звичаї, обряди та костюми. До різних свят використовувався свій окремий одяг. Всі костюми виготовлялися вручну, починаючи з вирощування рослин (конопель чи льону), виготовлення тканин та ниток, фарбування і пошиття одягу, закінчуючи вишивкою та оздобленням. Український одяг завжди був від природи – як по складу та виготовленню, так і по візерунках вишивки і крою. Кожен регіон або навіть окремі села вносили щось своє у декорування костюму. З набуттям незалежності України повернення до традицій народного костюма стає проявом національної приналежності, вірності національним цінностям та ідеалам. Тому дослідження формування українського народного вбрання, особливостей його крою й оздоблення та використання народного досвіду набуває актуальності у розвитку сучасного костюма. Сучасний дизайн одягу зазнає впливу неофольклоризму, що обумовлюється необхідністю задовольнити потребу населення у різноманітності речей. Використання мотивів народного одягу задовольняє цю потребу, надає можливість самовираження за умов масової стандартизації сучасного одягу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день дуже широко представлені дослідження в історії українського костюма та аналізу локальних відмінностей у З. Васиної, Н. Камінської, Т. Косміної, К. Матейко, В. Миронова, В. Наулко, Т. Ніколаєвої. Дослідження з особливостей оздоблення народного костюма та української вишивки представлені у роботах Т. Кара-Васильєвої, Н. Стеф'юка, К. Сусака, А. Чорноморець.

Мета статті – проаналізувати особливості українського жіночого народного вбрання Вінниччини, виявити принципи використання народних мотивів у сучасному дизайні одягу.

Виклад основного матеріалу. У національному одязі кожної країни відображена національна свідомість нації, її естетичний ідеал, прагнення та цінності. В цьому сенсі український національний костюм є багатограним явищем. В його образі поєднані такі риси, як слов'янська душа, східна любов до яскравих кольорів та західна нотка витонченої елегантності. В основному український національний одяг має однакові складові. Весь одяг відрізнявся залежно від пори року (літній і зимовий), соціального стану населення українських земель (шляхта, козаки (військовики), міське населення, посполиті, сільське населення, чумаки), від природо-кліматичних особливостей місцевості, тобто одяг населення лісової смуги (Полісся) відрізнявся від одягу гірського населення (гуцулів, бойків, лемків) та від лісостепових (Поділля, Наддніпрянщина, Слобідська Україна) або степових земель (Запорозжжя, Бессарабія). Також вбрання було святковим (повний стрій) та на кожний день.

Український жіночий костюм має безліч варіантів залежно від регіональних особливостей. Вони проявилися в крої, вишивці, декорі, кольорних особливостях і прикрасах. Класичним жіночим традиційним костюмом вважається одяг Середньої Наддніпрянщини. Водночас, архаїчні елементи найбільш збережені в костюмах Полісся. Жіночий одяг південних областей втілює в собі традиційні

особливості різних регіонів. Що стосується жіночого одягу на Поділлі, то в ньому чітко простежується вплив молдавських традицій. Північно-західні регіони почерпнули багато елементів від національного польського костюму.

У XIX-XX ст. для виготовлення одягу в основному використовувався різноманітний саморобний матеріал. З полотна шили сорочки, з сукна – верхній плечовий, з художньої тканини – жіночий поясний одяг, шкіра йшла на взуття, а подекуди – на деякі предмети одягу. Наприкінці XIX – початку XX ст. в побут починають входити фабричні вовняні та бавовняні тканини. Вони, безперечно, викликали зміни форми одягу, його силуету та складових частин. Це позначалося в першу чергу на святковому вбранні, своєрідною рисою якого стають ряснота та різноманітність прикрас. З поширенням фабричних тканин на село щораз більше проникають міські форми одягу. Насамперед вони вплинули на чоловічий одяг. Жіночий виявився більш стійким. Зміни зазнали в основному головні жіночі убори: повсюдно почали носити фабричні хустки. Притаманне народному одягу оздоблювання замінюють узористі різноколірні фабричні тканини.

Рис. 1. «Яблучка медові», робота автора (Ільченко О.) (полотно 50×70, акрил, 2021 р.)

В XIX – на початку XX ст. на Україні склалося кілька регіональних комплексів одягу, які відзначалися своїми художніми особливостями. Комплекс одягу центральної – лісостепової зони характеризується різноманітністю форм жіночого поясного і верхнього одягу з доморобної вовняної тканини. На середньому Подніпров'ї з лівобережними і степовими районами, наприклад, до комплексу жіночого одягу входили уставкові сорочки, різноколірні клітчасті запаски, плахти, дерги – не зшиті чотирикутні куски вовняної тканини, якими жінки обгортали талію або припоясували їх до стану.

Композиційну єдність одягу доповнювала керсетка яка довго побутувала тут навіть тоді, коли плахту замінили фабричні ситцеві спідниці. В різних районах Подніпров'я вона мала свої особливості у крої, характері та колориті прикрас. Зимовий верхній одяг виготовлявся з овечих шкур (кожушанки і кожухи). З доморобного сукна різних кольорів шили юпки, які іноді покривали фабричними тканинами. На початку XX ст. домінуюче місце зайняла крамна юпка.

Голови жінки покривали переважно хустками, пов'язуючи їх різними способами. Поширені в минулому столітті намітки стали тільки святковим убором літніх жінок. Дівочим святковим головним убором були квіти, вінки – «теремки» і «надбрівники». Комплекс жіночого одягу завершували прикраси: намисто, коралі, бурштини, гранати з дукачами місцевої роботи. Приналежністю жіночого та чоловічого одягу були пояси. На Полтавщині і Київщині вони були переважно червоні, прикрашені різноколірними смужками.

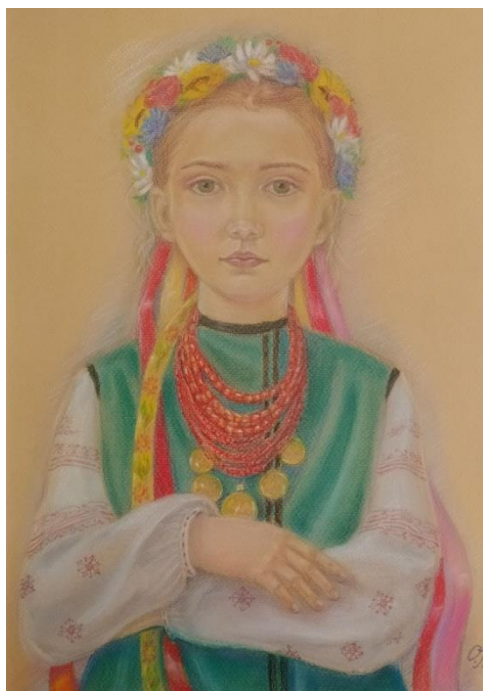

Рис. 2. «Бабусина вишиванка», робота автора (Ільченко О.) (Суха пастель, 42×30, 2020 р.)

Взуттям чоловікам служили чоботи і постоли. Жінки носили кольорові, переважно червоні, сап'янові чоботи.

Для одягу центральних районів характерна опрацьованість і викінченість форм. Силует його дзвоноподібний, донизу поширений зборками або клинами, талія обрисована. Колорит багатобарвний. З метою оздоблення використовувалася вишивка технікою вирізування, лиштвою, мережкою, прутиком, хрестиком (на сорочках), аплікація шнурком (на білих свитах), узорні орнаменти (на кожухах).

Одяг південно-причорноморської смуги за своїми типовими формами, стильовими і колоритними ознаками має багато спільних рис з одягом центральної лісостепової зони.

На Волині жіночі сорочки і поясний одяг виготовляли з білого льняного полотна, з прикрасами, переборами червоного кольору. Поширені були вовняні червоні запаски, перетикані кольоровими смугами, або білі полотняні з червоним орнаментом. Поряд з намітками – старовинним головним убором – жінки носили вишивані домоткані хустки. Верхнім одягом служили свитки, білі або сірі куртки з доморобного сукна, взуттям – плетені личаки.

У порівнянні з волинським комплексом поліський характеризується більшою однорідністю і простотою. Жіночі сорочки прикрашені вишивкою червоного кольору. Жінки носили смугасті спідниці, кольорові керсетки з глибоким вирізом на грудях. Вовняні, доморобні свити, однакові щодо крою для жінок і чоловіків, оздоблювались яскравою вишивкою і підперізувалися різноколірними поясами. Незаможне населення користувалося переважно поясами з нефарбованої вовни.

У північних районах Чернігівщини як поясний жіночий одяг вживали запаски, плахти, спідниці. Поясний і верхній одяг підперізували тканими поясами. Типовий силует північно-поліського комплексу одягу – злегка приталена лінія плечових частин (керсетки і свитки) і поширена до низу – набедрених. Як в літньому, так і в зимовому одязі переважав білий колір. Для орнаменту вишивок і візерунчастих матеріалів характерні побудова горизонтальних смуг та зіставлення червоного і невеликої кількості чорного або синього кольорів (на сорочках, андараках, запасках, хустках і свитках).

На Поділлі носили широкі зі складками сорочки з вишиваними поліками, вузьким коміром і суцільними рукавами, що збиралися на зап'ясті у смужку і підв'язувалися вище ліктя. Поясним жіночим одягом були полотняні або ситцеві спідниці і вовняні запаски. Стан щільно підперізували червоним поясом. У південних районах Поділля спідницю заміняла чорна обгортка (горботка), рідше з кольоровими нитками, яка прилягала до талії. Головним убором служили

очіпок – каптур з круглим дном, намітка і хустка, яку складали по діагоналі в трикутник. Верхнім чоловічим і жіночим одягом були виготовлені з домотканого сукна різних кроїв свити (чугай, чугайна, чемера). В непогоду носили тунікоподібного крою манту з сірого сукна, прикрашену по швах кольоровим шнурком. Заможніші селяни вбирали кожухи і свити. Верхній одяг жінок відрізнявся від чоловічого відкладним коміром у свиті відсутністю каптура. Взуттям служили постоло-самоходи або чоботи.

На Тернопільщині побутували короткі сорочки з стоячим коміром, вишивані чорними, червоними і жовтими хрестиками; узори – геометричні. Спідницю носили вибійчану, а під кінець XIX ст. – з фабричної тканини. Запаска – полотняна, з одного куска тканини, прикрашена вишивкою і тороками. Голову пов'язували невеликою хусткою і шаллю. Верхнім одягом служили короткі, до колін, ватовані каптани з чорної тканини і кожухи, вишивані червоною заплоччю.

У Прикарпатській зоні, до якої входить територія сучасних західних областей України, на особливу увагу заслуговують комплекси одягу Північного Прикарпаття, Буковини, Покуття, Закарпаття та гірські райони Карпат.

Для комплексу жіночого одягу Північного Прикарпаття характерні сорочки з уставками, з пазушками посередині, полотняні або вибійчані спідниці, зібрані в поясі та вкладені в складки суцільні або пошиті з двох частин запаски, хустки з доморобного полотна, прикрашені вишивкою, рідше тканим узором.

Верхнім одягом служили полотнянки, короткі каптани, лейбики, кабати, білі або темно-коричневі свити, що підперізувалися тканим поясом, опанчі та сукмани. Під кінець XIX ст. їх місце займають короткі куртки, спенсери, каптани з рукавами, оздоблені аплікаціями із шнурків.

Жіночий одяг Придністров'я (Буковини і Покуття) складався з дводільної довгої сорочки, тканой вовняної опинки (горботки), запаски і короткого кептаря (до стану), який надавав силуетові одягу стрункості і дещо видовженої лінії. На Буковині жіночі сорочки багатше прикрашені вишивкою – сухозліткою і кольоровими намистинами. Колорит одягу з перевагою темних кольорів гармонійно поєднує всі його частини в єдиний художній ансамбль. В одязі Покуття панує червона барва. Оздоблення багате й пишне (перемітки з заборами, вишивка на сорочках).

Для комплексу вбрання південно-західних районів Закарпаття характерні короткі сорочки з розрізом збоку або на плечах. Основною прикрасою їх є морщення і брижі, оздоблені різноколірними нитками. Як поясний одяг вживалися широкі спідниці з кольорової тканини, пошиті в зборки, і фартухи – плати. Верхній одяг – безрукавні кожухи (бунди), а з давніших форм – гуні з білого сукна, з довгим ворсом, вільні і прямоспинні, або куртки з сірого сукна.

Своєрідними художніми особливостями, мальовничістю і багатством прикрас відзначався одяг українських верховинців-гуцулів, бойків, лемків. Вбрання жінки-гуцулки – це дводільна сорочка з уставками, дві запаски (замість спідниці), кептар з різноколірною аплікацією, постоло, капчурі ручної в'язки. Невід'ємною частиною жіночого вбрання була льняна хустка, накинута на плечі. Зимовий одяг складався з гуньки-катанки або сердака, білого кожуха, прикрашеного вишивкою з різноколірних ниток і аплікаціями із шкіри. Завершувався комплект жіночого вбрання – намистом, коралями або скляними пацьорками. Взуттям служили постоло (керпці) і сап'янові кольорові чоботи. Специфічним предметом лемківського верхнього одягу є чуганя, або чуга, – довгий до колін плащ з коричневого сукна з великим коміром, що спадав на плечі і правив за капюшон. Чуганя, подібно до гуцульської гуглі, була обрядовим одягом, який вбирали під час весілля. В колориті лемківського верхнього одягу переважав синій колір. З декоративної техніки використовується вишивка хрестиком та біла і кольорова гладь.

Як бачимо, одяг України характеризується великою різноманітністю форм та прикрас. Слід підкреслити, що, незважаючи на регіональні відмінності, він має виразні національні риси, які виявляються у спільності комплексів, силуетів окремих предметів, у способі ношення, в характері матеріалу тощо.

Національний костюм Поділля є дуже декоративним та мальовничим, що пов'язано з особливостями місцевих народних ремесел та культури виготовлення одягу. **Вишивки** на костюмах мали складні геометричні форми з двокольоровою та поліхромною колористиками. Обов'язковим компонентом чоловічого та жіночого національного одягу були пояси найрізноманітніших видів і кольорів: ткані крайки, а також ремінні пояси різної ширини й оформлення. Також в костюмі населення Поділля помітна етнокультурна взаємодія українців з молдаванами. **Жіночий національний одяг**

Поділля складався з саморобної сорочки вишиванки, вибійчастої або ткані смугастої полотняної спідниці (димки), запаски, нагрудного одягу (катанки, кабатика) і верхнього сіряка. Жіночі сорочки були зі вставками, пришитими по пітканню, з невеликим стоячим коміром. **Вишивка** сорочки заповнювала рукави, вставки, розташовувалася широкою смугою на грудях. Запаски-фартухи ткали із чесаної, попередньо пофарбованої пряжі технікою чинування. Поле запаски заповнювалося поперечними смугами, які чергувалися з елементами орнаменту. Доповнювали жіноче вбрання різні прикраси: коралеве намисто, а пізніше – різнокольорові скляні буси (перли, кулі, надуванці). На Вінниччині популярні жіночі блузки з білої тонкої тканини на кокетці. Вони вишиваються красивими кольоровими рослинними орнаментами, виконаними гладдю. Особливу увагу у вишивці приділяють багатьом яскравим кольорам. Поверх барвистої широкої спідниці одягається ситцевий фартух, прикрашений оборкою – «шляркою» і різнобарвною тасьмою. Одяг надзвичайно зручний та гарний.

Народні мотиви та сучасність: невичерпна скарбниця народної творчості та національних традицій завжди надихала дизайнерів, художників та модельєрів на створення повсякденного і святкового одягу за народними мотивами. Особливо актуальна фольклорна тема в індустрії одягу сьогодні: вітчизняні та зарубіжні журнали мод нашій увазі пропонують пальта, куртки, костюми, сукні, блузи, брюки, у крої та оздобленні яких використані елементи народного одягу. Існують і назви цих стилів, як-то: «фолк», «рустів», «кантрі». Вивчаючи народний досвід, художники-модельєри розширюють асортимент сучасного одягу, вносять у нього неповторність та своєрідність народного мистецтва.

Рис. 3. Сучасний костюм в народному стилі

Щороку в містах України, а також у світових столицях демонструються колекції одягу, де не останнє місце посідають моделі, створені за народними мотивами. І це, звичайно, радує. Саме українська самобутність зараз дуже зацікавлює іноземних культурологів та навіть дизайнерів. Тому не дивно, що американське видання Vogue назвало українську вишиванку найгарячішим трендом сезону.

Мотиви української вишиванки модні критики вже помітили у весняній колекції Valentino. Vogue також звернув увагу на те, що інтерес до української культури – це *не просто модне явище*. За словами авторів видання, Україна завжди намагалася акцентувати увагу на власній самобутності. Тож тепер, після усіх випробувань, які їй довелося пережити, використання українських мотивів в одязі, на думку авторів Vogue, не просто данина моді, а навіть об'єднуюча ідея. Крім того, популярність нашої вишиванки пояснюють появою нового українського дизайнера – **Vimu Kin**. Майстриня створила цілу колекцію вишиванок для повсякденного гардеробу і швидко завоювала прихильність західних колег. Важливим є те, що в Україні також цінують свою спадщину та діляться нею на модних подіумах. До прикладу, ще у 2015 р. на подіумі Українського тижня моди був представлений **Проект «Витоки»** – перший спільний проект українських дизайнерів та Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара». І це лише один з багаточисельних епізодів представлення українського етнічного одягу для широкої публіки.

Рис. 4. Костюм в народному стилі. Розпис акрилом (робота автора – Ільченко О.)

За останні роки мода на вишиванку в Україні помітно зросла. Людей в одязі з елементами національного вбрання можна зустріти вже не тільки на День Незалежності, чи інші державні свята. Багато вбирають вишиванку на свій день народження, весілля, а деякі сміливці починають вводити її у свій щоденний гардероб.

Виходячи з вищесказаного, слід заважити, що за подібного бажання внести в сучасність етнічні мотиви в будь-чому, українцям варто поцікавитися історією, аби зробити це правильно. Є сподівання, що національне відродження спонукатиме не лише копіювати одне одного, а й зберегти інформаційний код того чи іншого символу, подарованого нам пращурами.

Висновки. З давніх часів народний костюм задовольняв не лише матеріальні, а й духовні потреби людини. Розвиток українського костюма відбувався у тісному зв'язку з іншими культурами, особливо зазнавши впливу народів, з якими межує Україна. Тому окремим регіонам притаманні свої

особливості носіння одягу, крою та його оздоблення. У нашому столітті український костюм переживає черговий підйом популярності. Все більше людей прагнуть одягатися згідно своїх рідних традицій. Для цього не обов'язково надягати класичний костюм минулих століть. Використовуючи знання про український одяг свого регіону, будь-яка людина може збагатити свій одяг рідними автентичними мотивами.

Рис. 5. Сучасна сукня в народному стилі

Рис. 6. Варіації на тему національного костюма. Корсет розмальований автором (Ільченко О.)

Список використаних джерел:

1. Васіна З. Український літопис вбрання. Т. 2: XIII – початок XX ст. Київ: Мистецтво, 2006. 407 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ, 1991. 592 с.
3. Зузяк Т.П., Марущак О.В., Плазовська Л.В., Савчук І.В. Народне мистецтво Поділля: навчальний посібник для студентів ЗВО. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2019. 240 с.
4. Куцир Т.В. Колекція народної вишивки Західних областей України Ольги Бачинської. *Музейні читання пам'яті М. Біляшівського і Д. Щербаківського*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 16-17 листопада 2017 р.). / упор. Л. Білоус, С. Яценко. Вінниця, ТОВ «Твори», 2018. С. 325-333.
5. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. Київ: Либідь, 1996. 176 с.
6. Марущак О.В., Зузяк Т.П. Зміст поняття художньо-естетичної компетентності педагога в галузі декоративно-ужиткового мистецтва. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019. Вип. 53. С. 185-189.